

Hâfız'ın Şâh-ı Şucâ' ve Kıvâmüddîn Muhammed Sâhibu'l-Iyâr Adına Methiyelerindeki Teşbih Sanatları Üzerine Bir İnceleme

İpek ŞENGÜL
Ar. Gör, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi TİB
ipeksengul@karabuk.edu.tr

Öz

Teşbih, söze kuvvet ve güzellik vermek için aralarında benzerlik bulunan iki şeyden zayıf olanı güçlü olana benzetmeye denir. Fars edebiyatında teşbih sanatı çeşitli şekillerde kullanılmıştır. İlk dönemlerde sade ve somut teşbihler kullanılırken daha sonra anlaşılması güç teşbihler kullanılmıştır. Fars edebiyatında on altı çeşit teşbih türü vardır. Hâfız, Şâh-ı Şucâ' ve onun veziri Kıvâmüddîn Muhammed Sâhibu'l-Iyâr hakkında yazmış olduğu methiyesinde bu sanattan çokça istifade etmiştir. Şâh-ı Şucâ' kasidesinde kullanılan teşbihler daha somut, açık ve sayıca daha fazla iken Kıvâmüddîn Muhammed'in kasidesinde kullanılan teşbihler sayıca daha az, daha kapalıdır. Hâfız; Şâh-ı Şucâ' ı mübalağadan uzak bir üslupla teşbih sanatları ile dolu bir şekilde medhederken, veziri de mübalağasız ama nasihatvârî daha çok vezirin bilgin kişiliğini, cömertliğini ön plana çıkartıp teşbihten uzak bir şekilde övmüştür. Şâh-ı Şucâ'ın medhinde toplam altmış yedi teşbih sanatı kullanan Hâfız, vezirin medhinde toplam yirmi yedi teşbih sanatı kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teşbih, Teşbih Sanatları, Şah-ı Şucâ', Kıvâmüddîn Muhammed, Karşılaştırmalı Edebiyat

An Analysis About the Art of Similes in the Praises of Hafiz on Behalf of Shah-ı Shuca and Kıvamuddin Mohammed Sahibu'l- Iyar

Abstract

Simile(teşbih) is to assimilate the weaker of two things which have similarity to the strong one in order to add strength and beauty to the expression. The art of simile has been used in Persian literature in a variety of forms. Hafiz utilized from this art greatly in his praise which he wrote about Shah-ı Shuca and his vizier Kıvamuddin Mohammed Sahibu'l-Iyar. When the similes which are used in the eulogium of Shah-ı Shuca are more concrete, open and more numerous, similes used in the eulogium of Kıvamüddin Mohammed are less in number and more closed. While Hafiz praises Shah-ı Shuca in a style clear of exaggeration and in a form filled with art of simile, also praises the vizier without exaggeration but hortatively, far from simile, mostly bringing wise personality and generosity of the vizier into the forefront.

Keywords: Simile, Arts of Simile, Shah-ı Shuca, Kıvamuddin Mohammed, Comparative Literature

Giriş

Hâfız-ı Şîrâzî Fars edebiyatının büyük şairlerindedir. Fars edebiyatı şiirinin gelişmesinde ve asırlarca dillerden düşmemesinde önemli bir rol oynamıştır. Bugüne kadar Hâfız hakkında çeşitli konularda yüzlerce eser kaleme alınmış, Hâfız binlerce araştırmaya konu edilmiştir. Elbette bu konulardan biri de Hâfız divânında teşbih sanatıdır. Hâfız, kasidelerinde bazen padişahları bazen de vezirleri, bilgin kimseleri övmüş, onlar için methiyeler yazmıştır. Şâh-ı Şucâ' ve onun veziri Sâhibu'l-Iyâr lakablı Kıvâmüddîn Muhammed de Hâfız'ın medhettiği kişiler arasındadır. Hâfız bu iki kişi için yazmış olduğu kasidelerde memdûhlarını kullandığı teşbih sanatları ile yüceltmiş, adlarının baki kalmasına gayret ettiğini beyan etmiştir. Biz de bu çalışmamızda Hâfız'ın bu iki memdûhuna yazmış olduğu kasidelerdeki teşbih sanatlarını ele almaya çalıştık. Bu makalede öncelikle karşılaştırmalı edebiyatın tarifi ve mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra teşbihin lügavî ve ıstilahî anlamları açıklanmış ve teşbih sanatı çeşitleri kısa açıklamalarla ele alınmıştır. Şâh-ı Şucâ' ve Kıvâmüddîn Muhammed'in hayatları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Hâfız'ın bu iki kişi hakkında yazmış olduğu kasidelerdeki teşbih sanatları, bunların isimleri, sayısal değerleri ve bu teşbih sanatlarındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alındıktan sonra nefice bölümü ile makale hitama erdirilmiştir.

Karşılaştırmalı Edebiyat

Karşılaştırmalı edebiyat terimi, çeşitli alanlarda akademisyenlerce yapılan çalışmalara rağmen henüz önemi yeterince bilinmeyen bir terimdir. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları iki farklı dil ve kültüre ait imgeler arasında yapıldığı gibi şairler, yazarlar üzerinde de yapılmıştır.

Calude Pichois ve Andre M. Rousseau, 'Litteature Comparee' adlı eserlerinde karşılaştırmalı edebiyatla ilgili şöyle bir tanımlama yapmışlardır: "Karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır. Yeter ki bu edebî metinler, birçok dile ya da kültüre ait olsunlar; onları daha iyi tanımlayıp anlamak ve onlardan zevk alabilmek için aynı geleneğe ait bulunsunlar."¹

"Mukayeseli Edebiyat, Târifi ve İşlevi" başlıklı yazısında Henry Remak, mukayeseli edebiyatı Amerika'da kazandığı şekil ile şöyle anlatır: "Mukayeseli edebiyat, belirli bir ülkenin hudutları dışındaki edebiyatın incelenmesi ve edebiyat ile güzel sanatlar (resim, heykel, mimari, musiki gibi) felsefe, tarih, sosyal bilimler (siyaset, iktisat, sosyoloji gibi), fen, din ve

1 M. Andre Rousseau-Claude Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, (çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: MEB Yayınları, 1994), s. 182.

bunun gibi bilgi ve inanç sahaları arasındaki münâsebetin araştırılmasıdır. Kısaca mukayeseli edebiyat bir edebiyatın bir başkası veya başkalarıyla mukayesesi ve edebiyatın insan ifadesinin diğer alanları ile karşılaştırılmasıdır.²

Karşılaştırmalı edebiyat alanında bugün yapılan çalışmaların istenilen düzeye ulaşmamasının sebebini C. Pichois ve A.M. Rousseau şöyle açıklamıştır:

“Yaşayan dillerin genelleştirilmiş eğitimindeki ilerlemeler; seyahatlerdeki büyük kolaylıklar sayesinde ticarî havacılığın olağan hale gelişi; basım ve kayıta teknik imkânların artması; uluslararası düzeyde daima kültür kurumlarının ve büyük boyutlu çeviri ve yayın hizmetlerinin teşkili, kısaca gezegenimizi bir insan boyutuna indirgeyen tüm son gelişmeler çok güçlü maddî şartlara karşı elli yıllık yılmak bilmez bir mücadeleden sonra mukayeseciler, nihayet, kendi tutkularıyla eşit ağırlıkta araçlara sahip oldular. Bu konuda bugün daha iyi bir konumda bulunmuyorlarsa hata, her zaman kolayca aşılamayan ahlakî engellerden kaynaklanıyor demektir.”³

Teşbih Sanatı

Teşbih; beyan tabirlerindedir,⁴ söze kuvvet ve güzellik vermek için aralarında benzerlik bulunan iki şeyden zayıfı kuvvetliye benzetmeye denir.⁵ Diğer bir ifadeyle; beyan ilminde iki veya daha fazla şeyin bir vasıfta ortak olduğunu ifade eden terimdir. Beyan alimlerinin ıstılahında; bir şeyin kendisinde bulunan niteliklerinden bir nitelikte iki şeyin ortaklığını göstermektir. Arslandaki cesurluk ve güneşteki ışık gibi.⁶

Sözlükte “benzer” anlamındaki **şebeh** kökünden türeyen **teşbih** “benzetmek” demektir. Teşbih belagat terimleri içinde en erken farkına varılan terimlerden biridir. Sibeveyh; “Babası aslan olan bir adama uğradım.” sözünün bir teşbih teşkil ettiğini belirtmiş⁷ Mâmer b. Müsennâ, “Kadınlarınız sizin için bir tarladır.” mealindeki ayetin (el-Bakara 2/223) teşbih ve kinaye içerdiğini açıklamış⁸ ve teşbihi mecaz kapsamında görmüştür.⁹

Teşbih konusunu ayrıntılarıyla ele alan ilk yazar Müberred olup *el-Kâmil*'inde “Eski ve Yeni Şairlere Ait İsâbetli Teşbih Örnekleri” başlığı

2 İnci Enginün, *Mukayeseli Edebiyat* (İstanbul: Dergâh Yayınları), s. 17.

3 M. Andre Rousseau-Claude Pichois, s. 32-33.

4 Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* (nşr. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, İstanbul: Enderun Yayınevi, 1973), s. 168.

5 Mahmud Pedide, “Hâfız Divânında Güç Beyitler” (Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1978), s. 61.

6 Seyyid şerif Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (çev. Arif Erkan, İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), s. 60.

7 El-Kitap; 11, 28

8 Mecazu'l-Kur'ân, I, 73

9 İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), c. XXXX, s. 553.

altında çok sayıda eleştiri ve değerlendirme tabirleriyle birlikte şiir örneklerini incelemiştir. Teşbihi meydana getiren unsurlar benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehun bih), benzetme ciheti (vasıf) ve benzetme edatıdır:¹⁰

هر که چون لاله کاسه گردان شد

زین جفا رخ به خون بشوید باز (حافظ)

Anlamı: Lale gibi kadeh dolandıran, daima şarap içen, artık bu cefadan dolayı yüzünü kanla yıkasın!¹¹

Müşebbeh: هر که (Her kim)

Müşebbehun bih: لاله (Lale)

Benzetme ciheti: کاسه گردانی (Dilenci-gedâ)

Benzetme edatı: چون (Gibi)

Benzeyenle benzetilene “teşbihin tarafları” denilir ve bu iki unsur her teşbihte mutlaka zikredilir. Bunlardan yalnız biri anılırsa teşbih istiâreye dönüşür. İstiârenin esâsını teşbih oluşturmakla birlikte lafız asıl anlamından başka anlama nakledildiği için bir mecaz türü sayılmıştır. Ayrıca her iki tarafta bulunan benzetme cihetinin ilke bakımından benzetilen unsurda daha güçlü ve daha meşhur olması gerekir. Ancak bu sayede benzeme vasfında daha zayıf durumdaki benzeyen unsura nakli sağlanır ve onun vurgulanmak istenen niteliği daha güçlü bir açıklamaya kavuşur.¹²

Teşbihin taraflarından her ikisi ya duyularla algılanan somut türden olur; yanak-gül (görme), zayıf ses-fısıltı (işitme), ağız kokusu-amber (koklama), lezzetli-lezzetsiz (tatma), yumuşak cilt-ipek (dokunma) gibi veya akılla bilinen soyut cinsten olur; ilim-hayat, cehâlet-ölüm gibi. Yâhut müşebbeh aklî, müşebbehun bih hissî olabilir; ölüm-parçalayıcı canavar gibi ya da müşebbeh hissî, müşebbehun bih aklî olur; güzel koku-güzel ahlak gibi.¹³ Bu konunun detayına burada çok fazla inmeyip daha sonra “Teşbih Çeşitleri” başlığı altında bunları detaylıca ele alacağız.

Fars edebiyatında başlangıçtan günümüze kadar teşbihin kullanımı değişiklik göstermiştir. İlk dönemlerde Horasan üslubuna (Sebk-i Horasânî) bağlı şairler sade ve somut teşbihler kullanırken sonraları özellikle Hind üslubu (Sebk-i Hindî) şairleri anlaşılması zor teşbihlere rağbet etmiştir. 16. hatta 18. yüzyıla kadar devam eden bu üslub (Bazgeşt-i Edebî) geriye dönüş üslubunu benimseyen şairler tarafından benimsenmemiştir. Bu şairler teşbih

¹⁰ Ayrıntılı örnekler için bkz: Muhammed Hüseyin Muhammedî, *Belâgat (Me'ânî, Beyan ve Bedî)* (Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1392) s. 75-91.

¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız-ı Şirazi Hafız Dîvânı Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi* (3. bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016) s. 281.

¹² Durmuş, “Teşbih”, s. 553.

¹³ Durmuş, “Teşbih”, s. 554.

sanatında Sebk-i Hindî'den uzaklaşıp ilk dönemlerdeki gibi sade ve somut teşbihlere yer vermişlerdir. İrân şairleri özlü ve kısa ifadelerde benzetme edatını anmamış, birçok yerde benzetme yönünü dahî zikretmemeye çalışmış ve bu iki unsuru okuyucuya bırakmıştır.¹⁴

Teşbih Çeşitleri

Fars edebiyatında on altı teşbih çeşidi bulunmaktadır. Bu teşbih çeşitlerinden bazıları kendi içinde farklı alt başlıklarla ele alınmaktadır. Fars edebiyatı teşbih türleri şunlardır:

- 1. Teşbih-i hissî- Teşbih-i gayr-i hissî:** Benzeyen ya da benzetilenin soyut ya da somut olmasına göre teşbih dörde ayrılır.
 - a. Teşbih-i hissî:** Teşbihin her iki tarafının somut olduğu teşbihtir. (mahsus be mahsus)
 - b. Teşbih-i gayr-i hissî:** Teşbihin her iki tarafının soyut olmasıdır. (ma'kûl be ma'kûl)
 - c.** Benzeyenin somut, benzetilenin soyut olduğu teşbih (mahsus be ma'kûl)
 - d.** Benzeyenin soyut, benzetilenin somut olduğu teşbih (ma'kûl be mahsus)
- 2. Teşbih-i vehmî- Teşbih-i hayalî:** Teşbih-i vehmî de benzetilen kuramsal bir varlıktır. Teşbih-i hayalîde ise benzetilen iki şeyden meydana gelir ve her ikisi de somut varlıklardır; ancak bunlardan oluşan şey mevcûd bir varlık değil hayalî bir varlıktır. Teşbih-i vehmî ve teşbih-i hayalî Sebk-i Horasânî'de hissî, Sebk-i Irâkî'de akli teşbihten sayılmıştır.
- 3. Teşbih-i müfred- Teşbih-i mürekkeb.** Bu teşbihin dört türü vardır:
 - a. Teşbih-i müfred be müfred:** Teşbihin benzeyen ve benzetileninin tekil olmasıdır.
 - b. Teşbih-i müfred be mürekkeb:** Benzeyenin tekil, benzetilenin birleşik olmasıdır. Yani tek bir şeyin birkaç şeye benzetilmesidir.
 - c. Teşbih-i mürekkeb be müfred:** Benzeyenin birleşik, benzetilenin tekil olmasıdır. Yani birkaç şeyin bir şeye benzetilmesidir.
 - d. Teşbih-i mürekkeb be mürekkeb:** Benzeyen ve benzetilenin birleşik olmasıdır.
- 4. Teşbih-i mutlak:** Benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme cihetinin açık ve belli olduğu, bir kayıt ve şartın bulunmadığı benzetmedir.

¹⁴ Veyis Değirmençay, , "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), c. XXXX, s. 556.

Fars edebiyatında teşbih türlerinden en basit ve sade olanı, dolayısıyla en çok kullanılanıdır.

5. Teşbih-i meşrut: (Şartî/ Mukayyed) Müşebbehin (benzeyen) müşebbehün bihe (kendisine benzetilen) benzetilmesi bir şarta bağlanmıştır. Mutlak ve mukayyed teşbih benzeyen ve benzetilenin durumuna, tek kelime veya birleşik olmasına göre dört gruba ayrılır:

a. Mutlak be mutlak

b. Mukayyed be mukayyed

c. Mutlak be mukayyed

d. Mukayyed be mutlak

6. Teşbih-i aks: (Kalb/ Maktûb) Benzeyen ile kendisine benzetilenin birbirine benzetilmesi ve sonraki mısradaki yer değiştirmesidir.

7. Teşbih-i tafđîl: Bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi, ardından benzeyenin benzetilenden üstün tutulmasıdır.

8. Teşbih-i cem': Bir şeyin birkaç şeye benzetilmesidir.

9. Teşbih-i muzmer: (İzmâr) Gizli, örtülü benzetmedir. Söyleyenin teşbihi açıkça belirtmeyip dikkat edilmeden farkına varılmayacak şekilde sunmasıdır.

10. Teşbih-i tesviye: Teşbih-i cem'in tersidir. Yani birkaç şeyin tek bir şeye benzetilmesidir.

11. Teşbih-i melfuf: Önce birkaç benzeyen ve benzetilenin getirilmesi, ardından sırasıyla bütün benzeyenlerin ve benzetilenlerin zikredilmesidir.

12. Teşbih-i mefruk: Önce birkaç benzeyen ve benzetilenin getirilmesi, sonra da her benzetilenin kendi benzeyeninin yanında zikredilmesidir.

13. Teşbih-i kinaye: (Meknî) Benzetme edatının hafzedilip benzeyenin benzetilenin yerine getirilmesidir.

14. Teşbih-i sarîh: (Mürsel) Benzetme edatının zikredildiği teşbihtir; benzetme edatının zikredilmediği teşbihe de **teşbih-i müekked** denir.

15. Teşbih-i temsil: Benzetme yönünden birkaç şeyden oluşan bir sıfatın bulunduğu, benzetme yönünün farklı birkaç şeyden oluştuğu benzetmedir. Benzetme yönünün tek olduğu **gayr-i temsil-i teşbih** de ikiye ayrılır. Benzetme yönü zikredilmişse **teşbih-i mufassal**, zikredilmemişse **teşbih-i mücmel** diye adlandırılır.

16. Teşbih-i mugalata: Beyan kitaplarında geçerli sınıflandırmalarda yer almayan bu tür teşbih örf ve edebî geleneğe aykırı biçimde bir şeyi bir şeye benzetmektir.

Teşbih sanatının bahsi geçen bu çeşitleri birbirlerini karşılayan veya birbirine zıt olan teşbihler değillerdir. Birlikte kullanılmaları için diğer birine ihtiyaç duyulmaz. Bunlar birbiri içine geçmiş durumdadırlar. Kullanım durumlarında bir araya gelebilirler.¹⁵ Bu örnekte görüleceği üzere teşbih-i melfuf, teşbih-i mürekkeb ile beraber kullanılabilir:

دلیری دارم به فزو زیب چون رعنا نذرو

روی وموی قامت او همچو ماه و مشک و سرو (سنا)

İkinci mısradaki ifade edildiği gibi sevgilinin yüzü aya, saçlarının teli misk kokusuna ve boyu selvi ağacına benzetilmiştir. Bu suretle hem teşbih-i melfuf hem de teşbih-i mürekkeb bir arada kullanılmıştır.

Şâh-ı Şucâ' ve Kıvâmüddîn Muhammed Sâhibu'l-İyâr Kimdir?

Şâh-ı Şucâ' hicri 22 Cemâziye's-sâni 733, miladi 9 Mart 1333 tarihinde Çarşamba günü doğdu. 7 yaşında eğitime başladı. 9 yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezbere okuyordu ve sırasıyla Arap ve Fars edebiyatını öğrendi. Babasının hükümdar olduğu dönemde ona da memuriyetler verilmiştir. Bunlardan biri miladi 1353 (hicri 754) yılında yaptığı Kirmân hükümdarlığıdır. Şâh-ı Şucâ'ın hükümdarlığı zamanında Evgan ve Cermayı kabileleri Kirman'a saldırmışlardır. Şâh-ı Şucâ' onları Cibrit yakınlarında bozguna uğratmış ve Kirman'a gitmiştir (1354 miladi/ 759 kameri). Babasının birçok savaşında beraberinde bulunmuş ve bu savaşlarda etkin bir rol oynamıştır.¹⁶

Şâh-ı Şucâ' babasının kör olmasına sebep olduktan sonra miladi 1358 (hicri 759) yılında padişah olmuştur. İsfehân ve Ebrkûh'u kardeşi Kutbuddîn Şâh Muhahmed'e, Kirman'ı diğer kardeşi İmâmüddîn Ahmed'e vermiştir. Önde gelen kişilerden olan Sâhibu'l-İyâr lakablı Kıvâmüddîn Muhammed Ali'yi kendi vezirliğine seçmiştir. Bu sırada Ergân ve Cermayı bir kez daha isyan ettiklerinden miladi 1358 (kameri 760) yılında onlara müdahale etmek için Kirman'a gitmiş ve onları yenilgiye uğratmıştır. İsyancılar daha fazla dayanma kudreti taşıyamadıklarından Hâce Şemsüddîn Muhammed Râhid'i şefaath maksadıyla Şâh-ı Şucâ'ın nezdine göndermişlerdir. Şâh onları bağışlamış ve Şirâz'a dönmüştür. Döndükten sonra Şâh, veziri Kıvâmüddîn Muhammed hakkındaki kötü söylentilerin etkisi altında kalarak onu tutuklatmış ve malını zabt etmiştir. Çokça işkenceden sonra veziri helak etme emri vermiştir. Vezaret görevini ise aynı yıl içinde Hâce Fazlullah'ın torunlarından Kemâleddîn Hüseyin Reşîdî'ye vermiştir.¹⁷

Hakkında pek fazla bilgi sahibi olamadığımız Kıvâmüddîn Muhammed, Şâh-ı Şucâ'ın veziridir. Savaş dönemlerinde dahî her zaman Şâh'ın yanında bulunmuştur. Ancak Şâh-ı Şucâ'ın yakın çevresi tarafından kendisi hakkında

¹⁵ Celâleddîn Hümâyî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, (Tahran: Mahâret Yayınları, 1389), s. 157.

¹⁶ Seyyid Ali Âl-i Davûd, "Âl-i Muzaffer" *Dâiretü'l-Meârif-i Bozorg-i İslâmî*, c. II, s. 144.

¹⁷ Seyyid Ali Âl-i Davûd, "Âl-i Muzaffer" sy.144

kötü söylentiler vukû' bulunca Şâh tarafından cezalandırılmış, hapsedilmiş
ve nihâyet Şâh'ın fermânıyla öldürülmüştür.

Şimdi Şâh-ı Şucâ' ve Kıvâmüddîn Muhâmmmed Sâhibu'l-Iyâr'ın methiyelerinden birer beyit yazıp özelde bir beyit üzerinden bu beyitlerin hangi tür teşbih çeşitlerine dâhil olduğunu beyan ettikten sonra Şâh-ı Şucâ' ve Kıvâmüddîn Muhammed'in methiyelerinde kullanılan teşbih sanatlarını sayısal olarak ele alacağız. Her iki kasidenin Farsça tam metinleri "Ek 1" de verilmiştir.

Şâh-ı Şucâ' methiyesi 1. beyit:

شد عرصهٔ سمين چي بساط ارم جان

اس پزتي سعادت شاه جهان ستان¹⁸

Anlamı: Yeryüzü, Şah-ı Cihâgîr'in saadetiyle dolmasıyla İrem cenneti gibi ter u taze oldu.

Bu beyitte müşebbeh (benzeyen) "yeryüzü", müşebbehun bih (kendisine benzetilen) "İrem cenneti", teşbih ciheti "ter u tazelik", teşbih edatı "gibi"dir. Bu teşbihte somut olan bir şey soyut olan bir şeye benzetilmiştir (**Teşbih-i hissi- Teşbih-i gayr-i hissi: mahsus be makul**). Bu teşbihte müfred olan bir şey yine müfred olan bir şeye benzetilmiştir (**Teşbih-i müfred- Teşbih-i mürekkeb: müfred be müfred**). Bu teşbihte, teşbih sanatının dört unsuru da yer aldığı için **teşbih-i mutlak**tır. Bu teşbihte benzetme edatı zikredildiği için **teşbih-i sarihtir**. Bu teşbihte benzetme yönü tek bir şey olduğu için **gayr-i temsil-i teşbih- teşbih-i mufassaldır**.

Kıvâmüddîn Muhammed methiyesi 26. beyit:

کو تنگ دل چو نشینی س پزده بیزون آی

کو در خم است شرابی چي لعل رماني¹⁹

Anlamı: Niçin gamlı, kederli oturuyorsun, perdeden çık ki küpte nar gibi kırmızı şarap vardır.²⁰

Bu beyitte müşebbeh (benzeyen) "şarap", müşebbeuh bih (kendisine benzetilen) "nar", teşbih ciheti "kırmızı", teşbih edatı "gibi"dir. Bu teşbihte somut olan bir nesne yine somut olan bir nesneye benzetilmiştir (**Teşbih-i hissi- Teşbih-i gayr-i hissi: mahsus be mahsus**). Bu teşbihte müfred olan bir nesne yine müfred olan bir nesneye benzetilmiştir (**Teşbih-i müfred- Teşbih-i mürekkeb: müfred be müfred**). Bu teşbihte, teşbih sanatının dört unsuru da kullanıldığından **teşbih-i mutlak**tır. Bu teşbihte teşbihin

¹⁸ Muhammed Sûdî Bosnevî, *Şerh-i Sûdî Ber Hâfız*, (çev. Dr. İsmet Sitârzâde, Tahran: Müessesesi-i İntişârât-ı Nigâh, 1389) c. IV, s. 2312.

¹⁹ Bosnevî, s. 2324.

²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı bu beytin tercümesini "Hâfız Divânı" adlı tercüme eserinde şu şekilde yapmıştır: "Diyordu ki; niçin böyle gönlü sıkıntılı oturuyorsun? Çık perdeden...küpte lâl gibi rummânî şarap var." s. 716.

benzetme edatı kullanıldığından **teşbih-i sarihtir**. Bu teşbihte benzetme yönü tek bir şey olduğu için **gayr-i temsil-i teşbih- teşbih-i mufassaldır**.

Teşbih Sanatının Her İki Methiyedeki Sayısal Değerleri

Teşbih Çeşidi	Şâh-ı Şucâ' Methiyesi	Kıvâmüddîn Muhammed Methiyesi
Teşbih-i Hissi- Teşbih-i Gayr-i Hissi	Mahsus be mahsus: 9 defa Mahsus be makul: 3 defa Makul be makul: 2 defa Makul be mahsus: 3 defa	Mahsus be mahsus: 4 defa Mahsus be makûl: 1 defa Makul be mahsus: 1 defa
Teşbih-i Vehmî- Teşbih-i Hayali	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Müfred- Teşbih-i Mürekkeb	Müfred be müfred: 15 defa Müfred be mürekkeb: 1 defa	Müfred be müfred: 6 defa
Teşbih-i Mutlak	4 defa	1 defa
Teşbih-i Meşrut	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Aks	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Tafdil	3 defa	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Cem'	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Muzmer	1 defa	2 defa
Teşbih-i Tesviye	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır

Teşbih-i Melfuf	1 defa	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Mefruk	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır
Teşbih-i Kinaye	5 defa	5 defa
Teşbih-i Sarih	Teşbih-i sarih: 6 defa Teşbih-i müekked: 12 defa	Teşbih-i sarih: 1 defa Teşbih-i müekked: 5 defa
Teşbih-i Temsil	Teşbih-i mufassal: 1 defa Teşbih-i mücmel: 1 defa	Teşbih-i mufassal: 1 defa Kullanılmamıştır.
Teşbih-i Mugalata	Kullanılmamıştır	Kullanılmamıştır

Hâfız'ın Şâh-ı Şucâ' hakkında kullandığı teşbihler:

Hâfız; Şâh-ı Şucâ'ı bir yerde "inci" ve "yıldız", iki yerde de "güneş"e benzetmiştir. Yine Şâh'ın hikmeti rüzgara, merhameti ruha, sureti güzellik ülkesine, doğuşu cihanın canına, eli bulut ve denize, cömertliği ise yine denize teşbih edilmiştir. Ayrıca Hâfız bu kasidesinde istiare yoluyla Şâh-ı Şucâ'ı birer defa akılda taca, gözde nûra, mülkte cana ve iki defa güneşe benzetmiştir.

Hâfız Şâh-ı Şucâ'ın zatı hakkında kullandığı bu teşbih unsurlarından başka bu kasidesinde yeryüzünü İrem bağına, Şaygan hazinesini iki yerde zerreye, güneşi çadıra, dağı yatağa, bulutu gölgeliğe ve dokuz feleği altın süslemeli ipeğe ve gölgeliğe teşbih etmiştir. Teşbih-i muzmer çeşidi içerisine dahil edebileceğimiz şekilde de Hâfız, Şâh'ın kudretini örtülü bir şekilde davulun sesine benzetmiştir.

Hâfız'ın Kıvâmüddîn Muhammed hakkında kullandığı teşbihler:

Hâfız, bu kasidesinde Şâh-ı Şucâ'ın veziri Kıvâmüddîn Muhammed hakkında açık teşbih unsurları kullanmamıştır. Teşbih-i muzmer çeşidi dahilinde incelenebilecek şekilde bir yerde vezirin kızgınlığı "kıyamet"e diğer bir yerde vezir "meleğe" örtülü bir şekilde teşbih edilmiştir. Bu konuda hakkında genel değerlendirme "Benzerlikler ve Farklılıklar" başlığı altında tarafımızca detaylıca işlenecektir.

Hâfız bu kasidede vezirin kaleminin gıcirtısını ruhani bir semâ'a, sabâ rüzgarını can dosta, şarabı kırmızı nara, ülkeyi bağa, ümidi dala ve devleti güle benzetmiştir.

Bir beyit incelemesi (Şâh-ı Şucâ' kasidesi 32. Beyit):

طرز بسزای و سیزست ساقیا مگنر

کو غیز جام می آن جا کند گرانجانی²¹

Anlamı: Bu, mutluluk ve sevinç evidir, ey saki bırakma, şarap kadehinden başka bir şey burayı doldurmasın.

Muhammed Sûdî Bosnevî bu beytin şerhinde Hâfız'ın camı bedene, şarabı cana benzettiğini ve cama şarabın dökülmesi ile bedene can verildiği teşbihinin olduğunu belirtmiştir.²²

Her İki Kasidede Teşbih Sanatı Kullanımında Benzerlikler ve Farklılıklar

Buraya kadar yapmış olduğumuz incelemeler ve ortaya koyduğumuz tablo neticesinde her iki kasidedeki teşbih sanatında benzerlikler ve farklılıklar konusunda şunları söyleyebiliriz:

Hâfız; Şâh-ı Şucâ' kasidesinde teşbih sanatını daha yoğun bir şekilde işlemiş, teşbih sanatı çeşitlerinden birkaçı hâriç hemen hemen tüm çeşitlerini en az birer defa kullanmıştır. Hâfız bunu yaparken de mübalağadan uzak bir üslub kullanmıştır.

Bu kasidede Şâh'ın zatı; inciye, yıldıza, güneşe benzetilmiş yine Şâh'ın hikmeti, merhameti, sureti, doğuşu, eli, cömertliği teşbih sanatına konu olmuştur. Hâfız istiare yoluyla Şâh'ı; akılda taca, gözde nura, mülkte cana ve güneşe benzetmiştir.

Bu kasidede Hâfız'ın Şâh'ın zatı dışında kullanmış olduğu müşebbeh ve müşebbehun bihlerin sayısal değeri daha fazladır. Hâfız Şâh'ı överken Şâh'ın kudretini davul sesine örtülü bir şekilde benzeterak teşbih-i muzmeri de kullanmıştır. Hâfız bu kasidede teşbihlerinde hayal ürünü, kuramsal varlıkların kullanımından kaçınmış, Şâh'a olan övgüsünü makûl, mübalağasız bir üslubla ve teşbihlerle ortaya koymuş toplamda altmış yedi teşbih sanatı kullanmıştır.

Kıvâmüddîn Muhammed Sâhibu'l-Iyâr kasidesinde teşbih sanatı Şâh-ı Şucâ' kasidesine nazaran daha az işlenmiştir. Bu kasidede teşbih sanatı çeşitlerinden çoğu yoktur. Yapılan teşbihlerde Hâfız mübalağada bulunmamıştır. Şâh-ı Şucâ' kasidesinde görülen güneş, yıldız, inci, tac, nûr, can benzetmeleri bu kasidede yoktur.

Vezirin zatına yönelik teşbihlerin sayısal değeri önceki kasideye nazaran daha azdır. Hâfız bu kasidede de hayal ürünü, ütöpik, kuramsal

²¹ Bosnevî, s. 2327.

²² Bosnevî, s. 2327.

benzetmelerden kaçınmış, teşbihlerde mübalağa yapmamıştır. Hâfız vezirin kızgınlığını kıyamete ve veziri de meleğe örtülü bir şekilde benzeterek teşbih-i muzmeri de kullanmıştır. Hâfız bu kasidede toplam yirmi yedi teşbih sanatı kullanmıştır.

Hâfız Şâh-ı Şucâ' kasidesinin tamamında Şâh'ın zâtı, kudreti, yeryüzündeki saltanatının eşsizliği, Cemşid ve Keykubat'ın Şâh'ın tahtına olan hasedi gibi konular üzerinden teşbih sanatı yapmıştır. Ancak Kıvâmüddîn Muhammed kasidesinde teşbih sanatı çok fazla yer almamaktadır. Bunun yerine nasihatvârî ifadeler, "Baki devletin ilmi her zaman sana yaraşır" ifadesinde olduğu gibi vezirin alim bir kişi olduğunu ortaya koyan beyanlar, "Seha ve kereminle dünyanın en kerimlerinden öndesin" ifadesinde olduğu gibi vezirin cömertliği ön plana çıkarılmıştır.

Her iki kaside, Hâfız'ın memdûhlarını övgü, yüceltme ve onlara duada bulunma ifadeleriyle hitama ermiştir.

Sonuç

Teşbih gerek İslami belagatta gerek Batı retoriğinde çokça kullanılan bir sanattır. Teşbih; kendisini meydana getiren müşebbeh (benzeyen), müşebbehun bih (kendisine benzetilen), teşbih ciheti ve teşbih edati unsurlarının bir arada kullanılması ya da bazılarının kullanılmamasıyla farklı isimler alır. Teşbih sanatı yaparken teşbih çeşitlerinin kullanımı birbirine bağlı değildir. Bu teşbih çeşitleri birbirine zıt veya birbirinin yerine kullanılmaz da değildir. Hatta bazen yapılan teşbihte birden çok teşbih çeşidi beraber kullanılabilir.

Hâfız'ın Şâh-ı Şucâ' ve Kıvâmüddîn Muhammed'i övmek maksadıyla yazmış olduğu kasidelerde teşbih sanatı bolca kullanılmıştır. Hâfız, Şâh-ı Şucâ'ı medih kasidesinde daha somut ve daha açık teşbih ifadeleri kullanmışken Şâh-ı Şucâ' kasidesinde görüldüğü üzere Hâfız, Şâh'ı tavsif ederken daha sanatkar davranmış, farklı teşbih unsurlarına yer vermiştir. Oysa Kıvâmüddîn Muhammed medih kasidesinde aynı durum söz konusu değildir. Bu kasidede Hâfız daha çok vezirin bilgin kişiliğini ön plana çıkarmış, daha kapalı teşbihlere yer vermiştir. Her iki kasideye baktığımızda teşbih sanatlarındaki bu kullanım farklılığına yönelik bir işaretin açıkça yer almadığı görülecektir.²³ Şâh'ın kasidesinde kullanılan teşbih sanatı adedi Kıvâmüddîn Muhammed medhinde kullanılan teşbih sanatı adedinden daha fazla ve daha çeşitlidir. Hâfız'ın her iki methiyede göstermiş olduğu bu üslub farkı memdûhlarından birinin padişah diğerinin ise vezir oluşu ve Hâfız'ın bunlarla olan ilişkilerinin ne düzeyde olduğu düşündürücüdür ve ayrı bir târîhî inceleme konusu yapılabilir.

²³ Bakınız "Ek 1"

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Bosnevî, Muhammed Sûdî, *Şerh-i Sûdî Ber Hâfız*, çev. İsmet Sitârzâde, Tahran: Müessesesi-i İntişârât-i Nigâh, 1389, c. IV.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât* çev. Arif Erkan, İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Değirmençay, Veyis, "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. XXXX, s. 556.
- Durmuş, İsmail, , "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. XXXX, s. 553.
- Engünün, İnci, *Mukayeseli Edebiyat*, İstanbul: Dergah Yayınları
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Hâfız Divânı*, İstanbul: Maârif Matbaası, 1944.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Hâfız-ı Şirâzî Hafız Divânı Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi*, 3. bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Hümâyî, Celâleddîn *Funûn-i Belâgat ve Smâ'ât-ı Edebî*, Tahran: Mahâret Yayın, 1389.
- Muhammedî, Muhammed Hüseyin, *Belâgat (Me'ânî, Beyan ve Bedî)*, tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1392.
- Pedide, Mahmut, "Hâfız Divânında Güç Beyitler", Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1978.
- Rousseau, M. Andre-Pichois, Claude, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: MEB Yayınları, 1994.
- Seyyid Ali Âl-i Davud, "Al-i Muzaffer (Silsile)", *Dâiretü'l-Meârf-i Bozorg-i İslâmî*, c.2, s.144.

Ek 1

Şâh-ı Şucâ' Medih Kasidesi²⁴

²⁴ Bosnevî, s. 2312-2320.

شد عرصه زمین چو بساط ارم جوان
خاقان شرق و غرب که در شرق و غرب
اوست
خورشید ملک پرور و سلطان دادگر
سلطان نشان عرصه اقلیم سلطنت
اعظم جلال دنیوی و دین آن که رفعت اش
دارای دهر شاه شجاع آفتاب ملک
ماهی که شد به طلعت اش افروخته زمین
سیمرغ و هم را نمود قوت عروج
حکمت اش روان چو باد به اطراف بر و بحر
ای صورت تو ملک جمال و جمال ملک
تخت تو رشک مسند جمشید و کیقباد
گر در خیال چرخ فتد عکس تیغ تو
تو آفتاب ملکی و هر جا که می روی
گردون نیاورد چو تو اختر به صد قران
بی طلعت تو جان نگراید به کالبد
هر دانشی که در دل دفتر نیامده است
چون قطره قطره این دهد و بدره بدره آن
با پایه جلال تو افلاک پایمال
بر چرخ علم مهری و بر فرق عقل تاج
علم از تو باکرامت و عقل از تو با فروغ
ای خسرو منبع جناب و رفیع قدر
ای آفتاب ملک که در جنب همت ات
در جنب بحر جود تو از قطره کمتر است
عصمت نهفته رخ به سر پرده مقیم
گردون برای خیمه خورشید فلکه ات
وین اطلس منقش نه توی زرنگار
بعد از کیان به ملک سلیمان نیافت کس
بودی درون گلشن و از پر دلان تو
در دشت روم خیمه زدی و غریو کوس
تا قصر زرد ساخته ای لرزه افتاد
آن کیست تا به ملک کند با تو همسری
سال دگر ز قیصرت آرند تاج سر
تو شاکری ز خالق و خلق از تو شاکرند

از پر تو سعادت شاه جهان ستان
صاحبقران و خسرو شاه خدایگان
دارای دادگستر و کسری کی نشان
بالانشین مسند ایوان فکان
دارد همیشه توسن ایام زیر ران
خاقان کامکار و شهنشاه نو جوان
شاهی که شد به همت اش افراخته زمان
آن جا که باز همت او سازد آشیان
مهرش نهان چو در اعضای انس و جهان
وی طلعت تو جان جهان و جهان جان
تاج تو غبن افسر دارا و اردوان
از یکدگر جدا فتد اجزای تومان
چون سایه از قفای تو دولت بود روان
ارکان نیروورد چو تو گوهر به هیچ قرن
بی نعمت تو مغز نبندد در استخوان
دارد خامه تو بر سر زیان
دست ترا به ابر که یارد شبیه کرد
وز بحر جود دست تو در دهر داستان
در چشم قصل نوری و در جسم ملک جان
شرح از تو در حمایت و دین از تو در امان
وی داور عدیم مثال و عظیم شان
چون ذره فقیر بود گنج شایگان
صد گنج شایگان که بخشی به رایگان
دولت نهاده رخت بقا زیر کنده لان
از کوه و ابر ساخته نازیر و سایبان
چتر بلند بر سر خرگاه خویش دان
این ساز و این خزینه و این لشکر گران
در هند بود غلغل و در زنگ بدفعان
تا دشت هند رفت و بیابان سیستان
در قصرهای قیصر و در خانه های خان
از مصر تا به روم و ز چین تا به قیروان
وز چینت آورند به درگه خراج خان
تو شادمان به دولت و خلق از تو شادمان

اینک به طرف گلشن و بستان همی روی
ای ملهمی که از صف کروبیان قدس
ای آشکار پیش دلت هر چه کردگار
داده فلک عنان ارادت به دست تو
گر کوشش ایت افتد بر داده ام به تیر
خصمت کجاست در کف پای خودش فکن
هم کام من به خدمت تو گشت منتظم

با بندگان سمند سعادت به زیر ران
فیضی رسد به خاطر پاکت زمان زمان
دارد همی به پرده غیب اندرون نهان
یعنی که من کی ام به مراد خودم بران
ور بخشش ایت باید زر داده ام به کان
یار تو کیست یر سر و چشم من اش نشان
هم نام من به مدحت تو گشت جاودان

Kıvâmuddîn Muhammed Medih Kasidesi²⁵

²⁵ Bosnevî, s. 2321-2329.

ز دلبری نتوان لاف زد به آسانی
به جز شکر دهنی مایه هاست خوبی را
هزار سلطنت دلبری بدان نرسد
چه گردها که برانگیختی ز هستی من
به همنشینی رندان سری فرودآور
بیار باده رنگین که صد حکایت خاص
به خاک پای صبحی کنان که تا من مست
به هیچ زاهد ظاهرپرست نگذشتم
بنام طره دلبند خویش خیری کن
مگیر چشم عنایت ز حال حافظ باز
وزیر شاه نشان خواجه زمین و زمان
قوام دولت و دین محمد بن علی
زهی حمیده خصالی که گاه فکر صواب
طراز دولت باقی تراهمی زبید
اگر نه گنج عطای تو دستگیر شود
تویی که صورت جسم ترا هیولی نیست
کدام پایه تعظیم نصب باید کرد
درون خلوت کروبیان عالم قدس
ترا رسد شکر آویز خواجگی کز جود
سوابق کرمت را چگونه شرح کنم
صواعق سخطت را بیان چگونه کنم
کنون که شاهد گل شد به حجله گاه چمن
شقایق از پی سلطان گل بسازد باز

بدان رسید ز سعی نسیم باد بهار
سحرگم چه خوش آمد که بلبل گلبانگ
که تنگ دل چه نشینی ز پرده بیرون آی
مکن که می نخوری بر جمال گل یک ماه
به شکر تهمت تکفیر کز میان بر خاست
جفا نه شیوه دین پروان بود حاشا
رموز سر انا الحق چه داند آن غافل
درون پرده گل غنچه بین که می سازد
طربسای وزیرست ساقیا مگذر
تو بودی ای دم صبح امید کز سر مهر
شنیده ام که ز من یاد می کنی گه گاه

هزار نکته درین کار هست تا دانی
به خاتمی نتوان زد دم از سلیمانی
که در دلی بهنر خویش را بگنجانی
مباد خسته سمندت که تیز می رانی
که گنجهاست درین بی سری سامانی
بگویم و نکتم رخنه در مسلمانی
به کوی میکده استاده ام به درباتی
که زیر خرقه نه زنار داشت پنهانی
که تا خدات نگهدارد از پریشانی
وگر نه حال بگویم به آصف ثانی
که خرم است بدو حال انسی و جانی
که می درخشندش از چهره فریزدانی
ترا رسد که کنی دعوی جهانباتی
که همت ات نبرد نام عالم فانی
همه بسیط زمین رو نهاد به ویرانی
ز جوهر ملکی در لباس انسانی
که در مسالک فکرت نه برتر از آنی
صریر کلک تو باشد سماع روحانی
دو آستین به کریمان عالم افشانی
تبارک الله از آن کار ساز رحمانی
نعوذ بالله از آن فتنه های طوفانی
جز از نسیم صبا نیست همدم جانی
به دست باد صبا کله های نعمانی

که لاف می زند از لطف دوح حیوانی
به غنچه می زد و می گفت در سخنرانی
که در خم استشرابی چو لعل رمانی
که باز ماه دگر می خوری پشیمانی
بکوش کز گل و مل داد عیش بستانی
همه کرامت و لطف است شرح یزدانی
که منجذب نشد از جذبه های سبحانی
ز بهر دیده خصم تو لعل پیکانی
که غیر جام می آن جا کند گر انجانی
بر آمدی و سر آمد شبان ظلمانی
ولی به مجلس خاص خودم نمی خوانی

طلب نمی کنی از من سخن جفا این است
ز حافظان جهان کس چو بنده جمع نکرد
هزار سال بقا بخشدت مدایح من
سخن دراز کشیدم ولی امیدم هست
همیشه تا به بهاران صبا به صخفه باغ
به باغ ملک ز شاخ امل به عمر دراز

وگرنه با تو چه بحث است در سخندانی
لطفانف حکمی با نکات قرانی
چنین متاع نفیسی به چون تو ارزانی
که ذیل عفو برین ماجرا بیوشانی
هزار نقش نگارد ز خط ریحانی
شکفته باد گل دولت ات به آسانی